

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Varga-Péterfi Petra

Kocsis János Balázs – Tomay Kyra
Város és környéke

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Pécs, 2025.

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2025.32>

A Pécsi Tudományegyetem kiadásában 2025-ben megjelent *Város és környéke* című kötet a magyar nyelvű városszociológiai szakirodalom régóta esedékes szintézise. A mű szerzői Kocsis János Balázs és Tomay Kyra, a hazai várostudomány elismert kutatói, akiknek tudományos pályafutása megalapozza a téma mélyreható és többdimenziós feldolgozását.

Kocsis János Balázs a Budapesti Corvinus Egyetem és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem docense. Interdiszciplináris látásmódját villamosmérnöki, szociológusi és várostörténeti végzettsége alapozza meg. Széles nemzetközi tapasztalattal bír, többek között az Egyesült Államokban (Indiana University, Arizona State University) végzett kutatói és oktatói munkát. Főbb kutatási területei a városfejlesztés, a lakáspolitikai, a várostörténet és a szuburbanizáció elméleti kérdései.

Tomay Kyra a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének docense. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett szociológus diplomát és tudományos fokozatot. Kutatói és oktatói tevékenységét gyakorlati tervezői és elemzői munkával ötvözi, amelyet a VÁTI Területtervezési és Értékelési Igazgatóságán végzett. Kutatott témái a térbeli társadalmi egyenlőtlenségek, a városi és vidéki dzsentifikáció, valamint a szuburbanizáció, amely témákban számos hazai és nemzetközi kutatás vezetője, résztvevője.

A kötetet felsőoktatási tankönyvként aposztrofálják, melynek elsődleges célközönségét az egyetemi hallgatók és a várostudományok különböző aspektusaival foglalkozó kutatók alkotják. A szerzők közös publikációs múltja és szakértelme egy olyan átfogó kézikönyv létrejöttét tette ebben a műben lehetővé, amely a magyar elsődlegesen a városszociológiai diskurzus hivatkozási alapjaként szolgálhat a jövőbeli kutatások számára.

A könyv bevezetője egyértelműen rögzíti a szerzők szándékát: céljuk, hogy „átfogó képet adjon a városokról mint folyamatosan változó, sokdimenziós rendszerekről” (Kocsis–Tomay 2025; 11.o). A szerzők megközelítése alapvetően városszociológiai, ugyanakkor tudatosan törekednek a problémák komplex értelmezésére, a gazdasági folyamatok, környezeti hatások, valamint a történeti és kulturális tényezők együttes figyelembevételére.

A mű egyik legfontosabb módszertani jellegzetessége, hogy összekapcsolja a globális és lokális folyamatokat. A szerzők a magyarországi urbanizáció jelenségeit a globális folyamatok tágabb összefüggéseiben értelmezik. Ez a szemlélet kerüli a nyugati elméletek egyszerű átvételét, és nagyobb hangsúlyt fektet a globális folyamatok lokális megjelenésére a posztoszocialista Magyarországon és Kelet-Közép-Európában. Ez a kettős fókusz a kötet egyik legnagyobb tudományos érdeme, mivel lehetővé teszi a hazai városfejlődés mélyebb megértését és a nemzetközi párbeszédbe való integrálását.

A kötet a városfejlődés elméleti kereteit egy széleskörű történeti áttekintésbe ágyazza, amely a városok születésétől napjainkig követi nyomon az urbanizáció legfontosabb állomásait. A narratíva a neolitikus forradalommal és az első állandó települések megjelenésével indul, majd az ókori civilizációk (Mezopotámia, Egyiptom, Kína, India, Görögország, Róma) városi kultúráinak bemutatásával folytatódik. A könyv részletesen tárgyalja a középkori városállamok és a korai modern kereskedővárosok szerepét, rámutatva azokra a gazdasági és politikai tényezőkre, amelyek ezen települések szerkezetét formálták.

A történeti elemzés fókuszában a modern nagyváros születése áll. A szerzők a mezőgazdasági és ipari forradalom, valamint a demográfiai átmenet együttes hatásaként írják le azt a robbanásszerű urbanizációt, amely a 19. században átformálta Európa és Észak-Amerika településhálózatát. Ezt követően a kötet a 20. századi városfejlődés belső dinamikáját vizsgálja: a városi szétterülés (urban sprawl) kezdeteit, a belső városnegyedek válságát, majd a posztindusztriális korszakban bekövetkező reneszánszukat és átalakulásukat. Ez a történeti megalapozás teremti meg a kontextust a későbbi fejezetekben tárgyalt elméleti és problémaközpontú elemzés számára.

Véleményem szerint a könyv egyik határozott erőssége, hogy a városfejlődés jelenségeit a városzociológia legfontosabb elméleti vitáinak bemutatásán keresztül tárgyalja. A szerzők nem egyetlen uralkodó paradigma mellett teszik le a voksukat, hanem különböző megközelítések ütköztetésével világítanak rá a városi lét komplexitására.

Az elemzés egyik sarokpontja az ökológiai (evolúciós) és a szociokulturális (történeti) magyarázó modellek szembeállítás. Az előbbi, amelynek legkifinomultabb változatát a Chicagói Iskola humánökológiai modellje képviseli (7. fejezet), a városfejlődést univerzális, gazdasági és térbeli versengés által vezérelt folyamatként írja le. Az olyan fogalmak, mint az invázió, szukcesszió és a koncentrikus zónák, a város térbeli szerkezetét a „*térért folyó harc*” folyamatának eredményeként mutatják be. Ezzel szemben a szociokulturális megközelítések (12. fejezet) a városok egyedi, történetileg és kulturálisan beágyazott fejlődési pályáit hangsúlyozzák. A neomarxista és neoweberianus irányzatok a városi teret a társadalmi hatalmi viszonyok, osztálykonfliktusok és politikai döntések leképeződéseként értelmezik, elutasítva az univerzális fejlődési modelleket.

A kötet részletesen foglalkozik a klasszikus szociológia városértelmezéseivel (5. fejezet), bemutatva Ferdinand Tönnies Gemeinschaft (közösség) és Gesellschaft (társadalom) dichotómiáját, valamint Georg Simmel elemzését a nagyvárosi életmód pszichológiai következményeiről (pl. blazírtság). A 20. század második felének elméletei közül kiemelt szerepet kapnak a posztmodern és globális városteóriák. A 3. fejezet többek között Saskia Sassen globális város koncepcióját és Immanuel Wallerstein világrendszer-elméletét használja a globalizáció és a városfejlődés közötti kapcsolatrendszer feltárására, bemutatva, hogyan válnak egyes metropoliszok a világ gazdaság irányító központjaivá, miközben mások a globális perifériára szorulnak.

A könyv a történeti és elméleti bevezetést követően a kortárs urbanizáció legsürgetőbb kérdéseinek elemzésére összpontosít. A fejezetek szerves egységet alkotnak, a globális szintű kihívásoktól haladva a lokális, városrészi szintű jelenségek felé. A globalizációt nem semleges folyamatként, hanem a globális egyenlőtlenségeket újratermelő és elmélyítő strukturális erőként mutatja be. Az elemzés a függőségi elméletek és a világrendszer-elmélet kritikai keretrendszerét alkalmazza, amelyek szerint a centrumországok gazdasági fejlődése elválaszthatatlan a periféria országainak kizsákmányolásától. A szerzők rámutatnak, hogy a globális dél országai az „urbanizációs válság” jelenségével szembesülnek: a demográfiai robbanás és a városokba irányuló tömeges migráció olyan gyors ütemű, hogy azt sem a gazdasági növekedés, sem az infrastrukturális fejlesztések nem képesek követni. Ennek következménye a nyomornegyedek (slumok) terjedése, az informális gazdaság dominanciája és az alapvető közszolgáltatások hiánya, ami milliók számára teszi a városi létet a túlélésért folytatott mindennapos küzdelemmé.

A globális szintű egyenlőtlenségek a városokon belül is leképeződnek a térbeli elkülönülés formájában. A 7. fejezet a városi szegregáció jelenségét vizsgálja átfogóan. Bemutatja a folyamat okait (piaci mechanizmusok, intézményes diszkrimináció), típusait (elit, középosztálybeli és alacsony státuszú szegregáció), valamint súlyos társadalmi következményeit, mint a társadalmi kirekesztés, a mobilitási esélyek csökkenése és a közösségi kohézió eróziója. A kötet különbséget tesz a történelmileg mélyen gyökerező, faji alapú amerikai szegregáció és a komplexebb, osztály- és migrációs hátterű európai mintázatok között.

A 9. fejezet a dzsentrifikáció folyamatával foglalkozik, amely a leromlott belső városrészek felértékelődését és a magasabb státuszú lakosság beköltözését jelenti. A könyv a jelenséget a két fő elméleti vita mentén tárgyalja. A kínálat-oldali megközelítések, mint Neil Smith „bérleti érték-

különbözet” (rent-gap) elmélete, a dzsentifikációt a tőkebefektetések logikájával magyarázzák: a folyamatot az ingatlanok jelenlegi és potenciális jövedelmezősége közötti rés mozgatja. Ezzel szemben a kereslet-oldali elméletek a fogyasztói preferenciák változására, az új középosztály kulturális tőkéjére és az „autentikus” városi életmód iránti vágyára helyezik a hangsúlyt. A dzsentifikáció egy komplex folyamatként kerül bemutatásra, melyet a gazdaság, a városfejlesztési politika és a kultúra együttesen alakít, és amelynek legfőbb kárvalloja az eredeti, alacsonyabb jövedelmű lakosság, a városból való kiszorulás okán.

A 10. fejezet a globális lakhatási válság témakörét járja körül, amely a legtöbb nagyvárosban a megfizethetőség problémájában csúcsosodik ki. A kötet elemzi a lakástulajdon formáit (bérlakás vagy saját tulajdon), a lakáspolitikai eszköztárát és a magyarországi helyzetet. A probléma gyökere a lakhatás áruvá válásában és finanszírozásában rejlik, ahol az ingatlanpiacot egyre inkább a befektetési célú vásárlások mozgatják, nem pedig a valós lakhatási igények. Ez, párosulva a szociális bérlakás-szektor leépülésével és az építési költségek emelkedésével, a lakásárak és bérleti díjak drasztikus növekedéséhez vezet, ami a középosztály számára is egyre nehezebbé teszi az ingatlanokhoz való hozzáférést.

A 11. fejezet a városi terek szabadidős és turisztikai funkcióinak átalakulását vizsgálja, különös tekintettel a túlturizmus (overtourism) jelenségére. A túlturizmus azt az állapotot jelöli, amikor a látogatók száma olyan mértékűvé válik, hogy az már negatívan hat a helyi lakosok életminőségére, a természeti és épített örökség állapotára, valamint magára a turisztikai élményre is. A kötet a jelenséget a turisztikai dzsentifikációval is összekapcsolja, amelynek során a helyi szolgáltatások és a lakáspiac szinte kizárólag a turisták igényeihez igazodnak (pl. az Airbnb terjedése miatt), kiszorítva a helyi közösséget és funkciókat. A műben szereplő barcelonai esettanulmány a helyi lakosság ezen folyamatokkal szembeni ellenállását mutatja, rávilágítva a fenntarthatatlan turizmus társadalmi konfliktusaira.

A kötet a 12. fejezetben a modern urbanizáció egyik legmeghatározóbb, egyben legproblematisabb jelenségét, a városi szétterülést és a szuburbanizációt elemzi. A szerzők részletesen bemutatják a folyamat környezeti, infrastrukturális és társadalmi következményeit: a megnövekedett autófüggőséget, a termőföldek és zöldterületek beépítését, a közműhálózatok pazarló kiterjesztését és a társadalmi kapcsolatok fellazulását.

A szerzők a fenntarthatósági kihívásokra adott lehetséges válaszokat is számba veszik, így például a kompakt város modelljét, a közlekedésorientált fejlesztéseket (TOD) vagy a 15 perces város koncepcióját. Miközben a várostervezés technikai megoldásokat kínál a szétterülés mérséklésére, a korábbi fejezetek (pl. a globalizációról, a szegregációról és a lakhatási válságról) arra utalnak, hogy a fenntarthatatlanság gyökerei mélyebben, a globális kapitalizmus politikai-gazdasági struktúráiban keresendők. A bemutatott elemzésekből az a következtetés vonható le, hogy a tervezési eszközök önmagukban elégtelenek lehetnek a piacvezérelt, növekedésorientált urbanizáció által generált rendszerszintű problémák kezelésére.

Az utolsó fejezet a városirányítás hatalmi viszonyaival foglalkozik, feltéve a kérdést: ki irányítja valójában a várost? A fejezet kiemeli John R. Logan és Harvey Lusk Molotch növekedési koalíció (growth machine) elméletét, amely a várospolitikai mélyén meghúzódó informális hatalmi struktúrákra világít rá. Az elmélet szerint a helyi döntéshozatalt egy földalapú elit, ingatlanfejlesztők, bankárok, nagyvállalkozók és a velük szövetséges politikusok informális koalíciója határozza meg. Ennek a csoportnak az elsődleges érdeke a folyamatos gazdasági növekedés és a telekértékek maximalizálása, ami gyakran ellentétes a lakosság életminőségi, szociális vagy környezetvédelmi érdekeivel. A növekedési koalíció elmélete egyfajta zárásként szintetizálja a könyvben korábban bemutatott problémákat: a dzsentifikáció, a lakhatási válság vagy a fenntarthatatlan szétterülés mögött gyakran ezen elitcsoportok profitmaximalizáló törekvései állnak.

Kocsis–Tomay írása meglátásom szerint több egy egyszerű tankönyvnél. Benne egy olyan tudományos szintézis jelenik meg, amely megbízható alapot teremt a teljes magyar urbanisztikai gondolkodás számára. A szerzők képesek voltak arra, hogy a városszociológia komplex és szerteágazó témáit közérthető, mégis tudományosan precíz nyelvezettel tárgyalják, miközben

végig fenntartsák a kritikai szemléletet. A könyv részletesen dokumentálja a piacvezérelt, neoliberális városfejlesztés negatív következményeit: a növekvő egyenlőtlenségeket, a társadalmi csoportok kiszorulását és a környezeti terhelést. Ezzel párhuzamosan bemutat olyan városfejlesztési stratégiákat is, mint a kulturális alapú városrehabilitáció vagy a kreatív iparágakra építő fejlesztések, amelyek a megújulás ígérését hordozzák. A kötet szembenéz a modern városfejlesztés alapvető paradoxonával és kritikailag elemzi azt. Felteszi a kérdést, hogy az olyan vonzó megoldások, mint a kulturális rehabilitáció vagy a „kreatív osztály” bevonása, nem válnak-e épp azoknak a kirekesztő, piacelvű mechanizmusoknak a részévé, amelyeket látszólag meghaladni szeretnének? A kötet erénye, hogy nem foglal állást egyértelműen. Ehelyett a jelenségek bemutatásával eszközöket ad az olvasó kezébe, hogy tájékozódni tudjon a kortárs várospolitikai ellentmondásai között. Ezzel a *Város és környéke* nemcsak informál, hanem gondolkodásra is ösztönöz, ami egy tudományos mű fontos erénye.